

GENERAL EHRENSVÄRDS MINNEN

Av överstelöjtnant NILS PALMSTIERNA

Ledmotiven i förre försvarsstabs- och arméchefens minnesanteckningar är två — förhållandet till Finland och försvarets stärkande. Memoarerna, »I Rikets Tjänst», (Norstedts 1965 kr 43:—) är grundade på dagboksanteckningar, som här och var återges in extenso. En fjärdedel av boken ägnar Ehrensvärd åt Finland, praktiskt taget hela återstoden åt sin gärning inom vårt lands försvar, hela tiden mot bakgrunden av den politiska utvecklingen.

Den unge officeren — Ehrensvärd fick sin officersfullmakt vid årsskiftet 1913—14 — fick sin första kontakt med militärpolitiska förhållanden i samband med Ålandsexpeditionen och Finska Frihetskriget 1918. Efter att ha vägrats avsked för att gå i finsk krigstjänst, kommenderades han som adjutant vid Ålandsdetachementet. Måhända var det under verksamheten på Åland, som en viss misstro väcktes hos honom mot den politiska ledningens vilja att ta ansvar. Vid förhandlingarna angående ryssarnas utrymning och de tyska styrkornas ankomst till ögruppen överlämnade nämligen regeringen, närmast representerad av sjöministern Erik Palmstierna, åt de militära representanterna på Åland att ensamma sköta förhandlingarna.

När detachementets uppgift slutförts, fick Ehrensvärd med hjälp av sin fader, som då var chef för kustflottan, avsked och anslöt sig som kompanichef till Skärgårdens Frikår. Efter mindre strider befriades Åbo,

varpå Frikåren med Ehrensvärd som bataljonschef ingick i den finska armén. Efter intåget i Helsingfors tilldelades han Frihetskorsen av Mannerheim. En bekantskap mellan dessa två grundades, vilket kom att få betydelse i framtiden. Mannerheim motsatte sig den finska regeringens bindning till Tyskland och önskade i stället närmare anslutning till Norden. Han avgick därför och de svenska officerarna återvände hem och ersattes av tyskar.

Efter genomgången Krigshögskola kom sedan Ehrensvärd i kontakt med dåvarande kaptenerna Jung, Rappe och Gyllenkrook. Samarbetet ledde bl a till att Ny Militär Tidskrift bildades under Jungs ledning. Härmed hade ett organ skapats för upplysningsverksamhet i försvarsfrågan, vilket blev allt nödvändigare efter 1925 års nedrustning. Men tidskriften blev också en plattform, varifrån nya impulser för försvarets inre utveckling utgick. Flygets betydelse underströks, stridsvagnsvapnets vikt hävdades. Men framför allt sökte man häva officerskårens isolering. Tidningen fick god spridning och kommenterades ofta i dagspressen. Kritik riktades naturligtvis mot »politiserande officerare». Det ansågs då, liksom i vissa kretsar även i dag, vara närmast förgripligt att låta sakkunskapen komma till tals i försvarsfrågan. Men det var inte förr än på 1950-talet som det gick därhän, att föreskrifter intogs i tjänsterelementet om förbud för militär personal att uttala sig i kontroversiella frågor. Un-

der Jungs ledning skrevs den 1930 utgivna boken »Antingen—Eller» med Ehrensvärd som författare till det centrala militärpolitiska avsnittet. I den samma år tillsatta försvarskommissionen kom Jung, Ehrensvärd och Gyllenkrook att spela en viktig roll. Ehrensvärd hade att utarbeta förslag till den militära ledningens organisation. Härvid företrädde han linjen med överbefälhavare och en funktionsduglig försvarsstab. Marinen motsatte sig, att en ÖB tillsattes och ville endast ha en försvarsstab med ett fåtal officerare. Kommissionens förslag blev under intryck av Hitlers maktillträde och den tyska upprustningen ej så negativt, som man haft anledning frukta. Författaren erinrar om Elof Lindbergs fördömande i riksdagen av att högerledaren varnat för Hitlers expansionssträvanden, och om Wigforss' sätt att betrakta försvarsfrågan utslutande ur valtaktiska synpunkter.

Ehrensvärds första befattning efter 1936 års försvarsbeslut blev att vara chef för arméoperationsavdelningen i den nya försvarsstaben från 1 juli 1937. Den viktigaste uppgiften var att bättra de värsta bristerna inför det krig, som kom allt närmare. Mycket ovederhäftigt har sagts om att den militära ledningen i vårt land varit ensidigt inriktad mot öster, men av Ehrensvärds minnen framgår än en gång hur försvarsledningens uppmärksamhet var riktad söderut, så snart Tysklands upprustning började skymta.

Den andra större fråga, som Ehrensvärd var sysselsatt med under åren närmast före krigsutbrottet var Ålandsförhandlingarna, för vilka han redogör i detalj. Något nytt tillföres dock knappast diskussionen, då Krister Wahlbäck i sin avhandling »Finlandsfrågan i Svensk politik 1937—1940» samvetsgrant redovisat alla Ehrensvärds synpunkter.

Efter Sovjetunionens anfall mot Fin-

land blev Ehrensvärd en av ledarna för frivilligrörelsen och snart stabschef vid Frivilligkåren under general Ernst Linder. Svårigheter staplades i frivilligrörelsens väg, bl a i form av publicerings- och annonseringsförbud. Meddelanden i radio fick lämnas först i slutet av januari 1940. I första hand motarbetade statsråden Wigforss och Rasjön hjälpen till Finland. Frivilligkårens faktiska insats blev liten, och inte förrän vid månadsskiftet februari — mars, endast 14 dagar före vapenstilleståndet, kunde finska trupper i norra Finland avlösas för att sättas in på Karelska näset.

Efter det tyska anfallet mot Danmark och Norge blev Ehrensvärd stabschef vid 2. armékåren, som skulle försvara västra Sverige. Som kårstabschef fick han förnyade erfarenheter av det dåliga samarbetet mellan den politiska och den militära ledningen. Bristande orientering och mörkläggning av de påtvingade eftergifterna för tyska krav försvårade verksamheten och inverkade menligt på andan inom förbanden. Särskilt kom detta till synes vid tysktransporterna. Inte förrän en vecka efter det att dessa börjat, utfärdade regeringen efter starka militära påtryckningar en kommuniké. Men, som Allan Vougt uttryckte saken i Arbetet, transporterna gick ju i huvudsak nattetid, så man behövde ju inte bekymra sig så mycket!

På hösten 1940 deltog Ehrensvärd i en studieresa i Tyskland och Västeuropa som tyska arméns gäst. Härunder fick han meddelande om att Hitler ändrat sin politik gentemot Finland och beslutat att förse Finland med krigsmaterial. Detta var 9 månader före det tyska angreppet mot Sovjetunionen. Vilka slutsatser, som drogs av denna viktiga underrättelse meddelar författaren emellertid inte. Det intressantaste i memoarer är ju ofta det

som utelämnats. Om Finlands beslut att delta på Tysklands sida skriver författaren sålunda endast: »Den 22 juni kom meddelande att Tyskland angripit Sovjetunionen, och några dagar senare gick Finland med i kriget» (sid 182). Varför är Ehrensvärd så kortfattad här? Han var visserligen från början av juni i Övre Norrland som chef för ett fältregemente. Men med tanke på hans dokumenterade intresse och nära kontakt med Mannerheim och ledande finska militärer, är det orealistiskt att anta, att han inte på något sätt varit orienterad om vad som skulle ske. I varje fall måste han ha gjort sina reflexioner över detta beslut. Vad visste man i försvarsstaben? Vad ansåg Ehrensvärd om att Finland länkade sitt öde vid de tyska vapnen? Här om säger han intet.

Efter en period som regementschef återvände han till försvarsstaben som souschef och blev chef för staben 1 april 1944, samtidigt som general Jung avlöste general Thörnell som ÖB. I försvarsstaben kvarblev han sedan hela krigstiden ända till 1 april 1947. Under denna tid var det i regel på Ehrensvärd, som uppgiften föll att hålla samband med UD och regeringen. Erfarenheter om bristande samverkan — inte minst vid beslutet att upphäva transiteringsöverenskommelsen och vid förhandlingarna om ett eventuellt ingripande på begäran av de norska och danska myndigheterna i dessa länder för att hindra tyska våldsdåd i samband med krigsslutet — ledde till allt mer utformade planer på hur sådan samverkan skulle organiseras i framtiden.

Författarens temperament kommer i boken främst till synes i avsnittet om utlämningen till Sovjetunionen av de till Sverige flyktade balterna, som här sökte sig en fristad. Utrikesminister Undéns uttalande, att Sovjetunionen var en rättsstat, varför bal-

terna inte skulle ha något att frukta av en utlämning, har senare fått sin rätta belysning genom de ryska avslöjandena av stalintidens övergrepp. Så snart det stod klart, att utlämningen inte skulle kunna genomföras utan våld och blodsutgjutelse, begärde Ehrensvärd skriftligt besked från regeringen och framhöll, att svenska värnpliktiga stod främmande för uppgifter av sådan natur. »Ett inpass kom från Wigforss, om man inte kunde använda stamanställd trupp i stället för värnpliktiga!» Att Wigforss inte visste, att stamanställd trupp sedan lång tid inte längre fanns är en sak; sättet att söka skjuta över allt ansvar på försvarsmakten är en annan. Efter detta framtvungade Ehrensvärd, att civila ämbetsmän tillsattes av regeringen som vittnen vid utrymningen av lägren.

Den 1 april 1947 blev Ehrensvärd militärbefälhavare för första militärområdet för att den 1 oktober året därpå bli chef för armén. Arméchefstiden beröres flyktigt i minnena. »Stora staber och stora förvaltningar är inte något hälsotecken. Idealet är i stället relativt små men väl rekryterade ledande organ, där man sätter en ära i, icke att skriva mycket, men att tänka djupt och skriva litet men väl». Detta är ett citat ur programförklaringen vid tillträdet som arméchef. Under hans 9 år som chef för armén utökades inte heller arméstaben. Utvecklingen mot svällande staber och förvaltningar har gått desto snabbare sedan dess till nackdel för tjänsten vid truppförbanden, som är avgörande för arméns effektivitet.

Ehrensvärd blev inte ÖB. Motsättningen till försvarsminister Vougt synes ha varit för stor för att ett förtroendefullt samarbete dem emellan skulle kunna komma till stånd. Och när allt kommer omkring, tillhör det

de demokratiska spelreglerna, att regeringen utser de chefer, som den närmast skall ta råd av och samarbeta med. Måhända hade det varit svårare för honom att få igenom de betydelsefulla reformer som tillkom under general Swedlunds tid som ÖB, och vilka låg helt i linje med vad Ehrensvärd påyrkat.

Från arméchefstiden efterlyser man en fråga som inte alls berörs: debatten om anskaffning av kärnstridsmedel. I boken »Vett och Vilja» som skrevs i samband med att Ehrensvärd 1957 nådde pensionsåldern, har han visserligen redovisat sin realistiska syn på deras inverkan på krigföringen i stort. Men hans åsikt om debatten och om utvecklingen i vårt land saknas tyvärr i minnena. Är ämnet alltför brännbart?

Hur såg författaren på sina samtida medarbetare? Här har han som så många memoarskrivare inskränkt sig till att ge alla som han närmare arbetat tillsammans med betyget »skicklig». En hastig räkning ger till resultat, att mer än 25, från adjutanter till militärbefälhavare, givits detta ograderade vitsord. Uppfattningen om dem, som inte så klassificerats, framgår inte. I samband med redogörelse för diskussioner om befattningen som ÖB efter general Jung säger Ehrensvärd, att Jung »inte längre hade någon stark ställning». Man frågar sig varför. Rättvist torde väl kunna sägas, att Jung — liksom Ehrensvärd — med kraft företrätt militära önskemål, som

försvarsministern och regeringen inte var beredda att gå med på.

»Hon var rättvis och höll alltid på sina 'pågar', kritik mot oss från utomstående tolerade hon inte.» Så skriver Ehrensvärd om sin barnsköterska (sid 10). Man har en känsla av att han såg ungefär likadant på tingen. Han omgav sig med män, som följde hans riktlinjer. Ett av villkoren för att bedömas som »skicklig» torde ha varit att tänka som han. Kritik tålde inte gärna. »Jag har icke inom arméledningen användning för officerare som splittrar och inte håller tand för tunga.» Så lyder Ehrensvärds paroll vid tillträdet av posten som arméchef. Så tänkte och handlade dess bättre inte 1930-talets skribent i Ny Militär Tidskrift och 1940-talets motståndsmän.

General Ehrensvärd har tjänat riket som officer i mer än 40 år, varav nästan 25 i centrala och ledande befattningar. Med intelligens och viljestyrka har han eftersträvat sitt mål — ett starkt försvar för Sveriges frihet. Under en mörk tid visade han en motståndsvilja, som i skrifterna »Hårt mot Hårt» och »Om kriget kommer» förmedlades till hela folket. Hans minnen berikar vår kännedom om denna tid och bör kunna inspirera dem som nu strävar efter samma mål. Det är att hoppas, att hans dagboksanteckningar en gång kommer att ställas till forskningens förfogande. Sannolikt är språket i dem mera kryddat än i de nu offentliggjorda minnena.